

Д. Є. ДЕНИСЕНКО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПО РЕГУЛЮВАННЮ АРБІТРАЖНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ТА ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 4(27), с. 173–177

Стрімкий розвиток ринкових відносин між країнами — суб'єктами міжнародного права збільшив попит на товари та послуги, обіг яких, у свою чергу, в сучасних умовах має недосконалу систему правового регулювання процесуального вирішення міжнародних спорів з приводу їх реалізації.

На території Чеської Республіки, хоча про це не дуже відомо, арбітражний процес є доволі популярним способом вирішення цивільних спорів, незважаючи на те, що до кінця 1994 р. цей шлях урегулювання цивільних спорів був відкритий виключно для міжнародних торговельних відносин чи у зв'язку із міжнародною торгівлею. Попереднє законодавство *legis arbitri*, яке ґрунтувалося на Законі “Про арбітражний процес у міжнародних торговельних відносинах та про виконання арбітражних рішень” № 98/1963 36 та яке обмежувало арбітрабельність спорів виключно відносинами, пов'язаними із міжнародною торгівлею, було з 1 січня 1995 р. замінено Законом “Про арбітражний процес та виконання арбітражних рішень” № 216/1994 36. Це нове законодавство поширило арбітрабельність на всі спори майнового характеру, незалежно від того, чи йдеться про торговельні відносини, чи інші майнові відносини, які не мають торговельного характеру. Основною передумовою арбітрабельності спору є те, що такий спір, у випадку його розгляду судами загальної (державної) юрисдикції, міг би бути предметом мирової угоди, укладеної між сторонами. У цій частині, таким чином, концепція чеського *legis arbitri* усе ще звужує арбітрабельність (об'єктивну), тоді як сучасна міжнародна тенденція свідчить про розширення арбітрабельності спорів — більшість нових законів *legis arbitri* жодним чином не обмежують арбітрабельність майнових спорів; обмежується арбітрабельність хіба що так званими іншими спорами, оскільки вони можуть бути передані на розгляд арбітраж-

ного суду у випадку, якщо під час розгляду таких спорів у суді по них допускається укладення мирової угоди. Крім того положення, що міститься у законі про арбітражний процес від 1995 р., вилучає зі сфери його дії спори, що виникають із процедури банкрутства (так звані *похідні спору*), спори, пов'язані із виконанням рішення (екзекуцією), а також спори, сторонами яких виступають державні медичні заклади.

У відносинах чеського *legis arbitri* та *UNCITRAL*, Чеська Республіка формально не переймає стандарт *UNCITRAL*. Разом із тим, сучасне чеське законодавство *legis arbitri* здебільшого відповідає стандартам *UNCITRAL*, у тому числі і в частині своєї структури. Крім того необхідно звернути увагу на те, що за законодавством Чехії немає принципового значення, чи є у спірних праводносинах іноземний елемент [1, 2785].

Основою законодавчого регулювання комерційного арбітражу на території Чеської Республіки є Закон “Про арбітражний процес та виконання арбітражних вироків” від 1 листопада 1994 р. № 216/1994. Він складається з восьми розділів. Розділ перший встановлює сферу дії Закону, поняття, сутність та форму арбітражного договору. Розділ другий регламентує правове становище та процесуальні повноваження арбітра. Розділ третій, власне, стосується самого арбітражного процесу та процесу прийняття рішення по справі. Розділ четвертий визначає порядок скасування арбітражного рішення судом та припинення виконання такого. Розділ п'ятий Закону закріплює положення у відносинах із іноземним елементом.

Розділ шостий містить норми, що визначають предметну та територіальну підсудність судів. Розділи сьомий та восьмий Закону містять прикінцеві та перехідні положення, а також норми щодо внесених змін та доповнень.

Порівняльний аналіз Закону Чеської Республіки “Про арбітражний процес та виконання арбітражних вироків” № 216/1994 та Закону України “Про міжнародний комерційний арбітраж” № 4002-XII буде подано далі.

В одному із звернень Президента України до Верховної Ради можливості інтеграції України у світове співтовариство і суттєва динаміка розвитку її зовнішньоекономічних зв'язків ставляться значною мірою в залежність від того, наскільки правові та інституційні засади зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідатимуть загально визнаним принципам, сформульованим ООН та її спеціалізованими організаціями. Саме тому, водночас з'являється нагальна необхідність впровадження процедури та органів із регулювання спорів, що виникають у процесі здійснення господарської діяльності на міждержавному і міжнародному рівні – міжнародного комерційного арбітражного суду [4].

Під міжнародним комерційним арбітражем розуміють позасудовий метод розгляду спорів, заснований на угоді сторін про передачу справи складу арбітражу. На відміну від судової процедури, в арбітражному розгляді сторони вільні у визначенні багатьох параметрів процесу. Зокрема, вони можуть узгодити між собою кількість арбітрів, місце й мову розгляду справи. Крім того, сторони можуть домовитися про право, що застосовуватиметься до суті спору.

Цінність арбітражу як методу врегулювання спорів, що виникають у контексті міжнародних економічних відносин, підкреслена в одному з схвалених 15 грудня 1976 р. резолюції А/31/98 Генеральної Асамблеї ООН. У підрозділі “Співробітництво в галузі економіки, науки і техніки та навколишнього середовища. Торгівля. Арбітраж” Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі, підписаного 1 серпня 1975 р. в м. Хельсінкі, вперше у світовій практиці на вищому багатосторонньому рівні зафіксовано положення про те, що оперативне вирішення спорів, які виникають із комерційних угод у сфері торгівлі й обміну послугами та з контрактів у сфері промислового виробництва, сприяє розширенню торгівлі та співробітництва, а арбітраж є одним із зручних засобів розв'язання таких суперечок [3].

Як наслідок, спеціалізовані арбітражні інституції виникають чи не в кожній країні, в основному на базі торгових чи торгово-промислових палат. Проте виступають вони, здебільшого, незалежними підрозділами, які, до того ж, перебувають на власному кошторисному балансі. В Україні такими інституціями є Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України та Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України.

Основним нормативним актом, що регулює відносини із комерційного арбітражу, є Закон України “Про міжнародний комерційний арбітраж”, який розроблено саме на підставі моделі Типового закону, прийнятого Комісією ООН з права міжнародної торгівлі та схваленого Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами світу [2].

Закон складається з восьми розділів. У першому розділі встановлені загальні положення закону. Другий розділ присвячений регламентації положень щодо арбітражної угоди. У третьому розділі закону прописано вимоги щодо складу і повноважень арбітрів. Розділ четвертий регламентує компетенцію третейського суду. Розділ п'ятий встановлює положення щодо арбітражного провадження. Розділ шостий закріплює вимоги щодо винесення арбітражного рішення та припинення розгляду по справі. У сьомому розділі встановлено норми щодо оспорювання арбітражного рішення. Розділ восьмий містить положення щодо визнання та виконання арбітражних рішень на території України. Крім восьми розділів, Закон містить два додатки – Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд, та Положення про Морську арбітражну комісію.

Динамічно зростаюче значення арбітражних методів регулювання міжнародних комерційних спорів, з одного боку, та наявність значних розбіжностей у законодавстві різних країн, які регулюють діяльність міжнародних комерційних арбітрів, з другого, зумовлює необхідність узгодження цієї діяльності та забезпечення однакового застосування міжнародно-правових норм на світовому рівні. Відповідно зростає роль найважливіших засобів такого погодження – міжнародного права, міжнародних договорів, угод та інших інструментів міжнародно-правового регулювання комерційного арбітражу.

Отже, у чому ж полягають спільні та відмінні риси законодавства України та Чеської Республіки у питаннях регулювання відносин із міжнародного комерційного арбітражу?

Закон Чеської Республіки “Про арбітражний процес та виконання арбітражних рішень”, на відміну від Закону України “Про міжнародний комерційний арбітраж”, не містить преамбули, в якій би було окреслено цілі, завдання та принципи правового акту. У преамбулі до Закону України “Про міжнародний комерційний арбітраж” від 24 лютого 1994 р. зазначено, що цей Закон виходить з визнання корисності арбітражу (третейського суду) як методу, що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі, і необхідності комплексного врегулювання міжнародного комерційного арбітражу в законодавчому порядку; враховує положення про такий арбітраж, який є в міжнародних договорах України, а також у типовому законі, прийнятому в 1985 р. Комісією ООН з права міжнародної торгівлі і схваленому Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами у своєму законодавстві.

Розділ перший, параграф 1 Закону Чеської Республіки “Про арбітражний процес та виконання арбітражних рішень” встановлює, що цей закон регулює розв’язання майнових спорів незалежними та неупередженими арбітрами та виконання арбітражних вироків. Закон не можна використовувати для розв’язання спорів громадських неприбуткових стаціонарних медичних закладів, заснованих відповідно до особливого правового акту.

У першому розділі Закону України “Про міжнародний комерційний арбітраж” “Загальні положення” (ст. 1–6) визначаються сфера його застосування, терміни та правила їх тлумачення, а також інші питання. Зокрема, як випливає зі ст. 1 зазначеного розділу, цей Закон застосовується до міжнародного комерційного арбітражу, якщо він знаходиться на території України. Однак положення, передбачені ст. 8, 9, 35 і 36 цього Закону, застосовуються і в тих випадках, коли арбітраж знаходиться за кордоном [1, 2897].

До міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися: спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають під час здійснення зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв’язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об’єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їхніми учасниками, а також їхні спори з іншими суб’єктами права України.

Положення стосовно арбітражної угоди (договору) в обох нормативних актах містять певні відмінності. Зокрема, у Законі Чеської Республіки визначено лише умови арбітрабельності, обсягу та спадкоємності арбітражного договору. Сторони можуть домовитися, якщо у майнових спорах між ними, — за винятком спорів, що виникли у зв’язку з виконанням рішення та побічних спорів, для розгляду яких та прийняття рішення було б, інакше, надано повноваження суду, — має прийняти рішення один чи більше арбітрів чи постійний арбітражний суд (арбітражний договір). Чинний арбітражний договір можна укласти, якщо вбачається, що сторони могли б по предмету спору укласти мирову угоду. Арбітражний договір може стосуватися: а) окремого спору, який вже виник (договір про арбітра), чи б) усіх спорів, які в майбутньому могли б виникнути з певних правових відносин чи з обмеженого кола правовідносин (арбітражна умова).

Якщо в арбітражному договорі не вказано інше, то він поширюється як на права, що безпосередньо виникають із правовідносин, так і на питання законної сили цих правових відносин, а також і на права, що з цими правами пов’язані.

Арбітражний договір є обов’язковим також для правонаступників сторін, крім випадків, якщо сторони прямо не заборонять цього у договорі.

Розділ другий Закону України “Про міжнародний комерційний арбітраж” “Арбітражна угода” (ст. 7–9) містить передусім норми, які визначають її суть. Арбітражна угода — це угода сторін про передання до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними у зв’язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер.

Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди. Вона укладається в письмовій формі. Угода вважається укладеною в письмовій формі, якщо вона міститься в документі, підписаному сторонами, або укладена через обмін листами, повідомленнями по телетайпу, телеграфу або з використанням інших засобів електрозв’язку, що забезпечують фіксацію такої угоди, або через обмін позовною заявою та відзивом на позов, у яких одна зі сторін стверджує наявність угоди, а інша проти цього не заперечує. Посилання в угоді на документ, який містить арбітражне застереження, є арбітражною угодою за умови, що угода укладена в письмовій формі і це посилання є таким, яке робить згадане застереження частиною угоди.

Вимоги щодо форми арбітражного договору визначені у параграфі третьому Закону Чеської Республіки. Так, арбітражний договір має бути укладений письмово, інакше він вважається не дійсним. Письмова форма є дотриманою і тоді, якщо арбітражний договір укладений по телеграфу, телетайпу чи електронними засобами, які дають можливість ухопити їх зміст та визначити осіб, які уклали арбітражний договір.

Якщо арбітражне застереження є складовою умов, якими керується основний договір, до якого арбітражне застереження належить, то арбітражне застереження вважається укладеним належним чином і тоді, якщо письмовий проект основного договору з арбітражним застереженням був іншою стороною прийнятий способом, з якого є очевидною її згода із змістом арбітражного договору.

Положення законодавства обох країн стосовно процесуального положення арбітрів врешті збігаються. Схожі між собою питання щодо порядку призначення та дієздатності арбітрів; питання щодо процедури визначення, призначення та відводу арбітрів. Важливою відмінністю законодавств є те, що в Законі Чеської Республіки чітко встановлені вимоги щодо обов'язку збереження конфіденційності. Арбітри зобов'язані зберігати конфіденційність стосовно всіх фактів, про які дізналися у зв'язку з виконанням функцій арбітра, якщо вони не були звільнені від цього обов'язку. Сторони мають право звільнити арбітра від обов'язку зберігати конфіденційність. Якщо сторони не звільняють арбітра від обов'язку зберігати конфіденційність, то рішення про звільнення від обов'язку зберігати конфіденційність з вагомих причин приймає голова районного суду, на території якого арбітр має місце проживання.

Розділ третій Закону Чеської Республіки досить детально описує процедуру арбітражного процесу та процедуру прийняття рішення по справі. Деякі відмінності, мають місце в нормативній регламентації самого арбітражного процесу. Так, на відміну від Закону України, який не містить норм щодо регулювання порушення арбітражного процесу (така регламентація міститься у Регламенті Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті), Закон Чеської Республіки чітко і детально закріпив у третьому розділі такі норми. Стосовно інших процесуальних питань: це й процедура прийняття рішення, і процедура виправлення помилок, закони обох країн, по суті, повторюють положення Типового закону *UNCITRAL*.

Процесуальні питання, що стосуються визнання та виконання арбітражних рішень, норми щодо яких однаково детально прописані у законодавстві обох країн, також в цілому дублюють положення Типового закону *UNCITRAL*.

Ще однією відмінністю законодавства, що регулює відносини, пов'язані з міжнародним комерційним арбітражем України та Чеської Республіки, є наявність у Законі Чеської Республіки положень, які застосовуються у відносинах з іноземними країнами. Так, визначено, що допустимість арбітражного договору розглядається відповідно до Закону "Про арбітражний процес у міжнародних торговельних відносинах та про виконання арбітражних рішень". Інші реквізити арбітражного договору розглядаються відповідно до Закону, якщо арбітражне рішення має бути винесене в Чеській Республіці. Для форми арбітражного договору є чинним право, що застосовується (*governing law*) для інших реквізитів арбітражного договору; однак, достатньо того, якщо були виконані вимоги правил місця чи місць, де відбулося волевиявлення. Якщо в арбітражному провадженні йдеться про відносини із міжнародним елементом, арбітри розглядають спір відповідно до обраного сторонами права. Обраним правом чи правовими нормами, які застосовуються на підставі колізійних норм, вважається, якщо із вибору сторін не випливає інше, матеріальне право; при цьому не беруться до уваги колізійні правові норми вибраного сторонами права чи іншим чином визначеного права.

Арбітражні рішення, ухвалені в іноземній державі, будуть визнані та виконані як вітчизняні арбітражні рішення, якщо гарантується взаємність. Взаємність вважається гарантованою також у випадку, якщо іноземна держава публічно проголошує обов'язковість виконання іноземних арбітражних рішень за умови взаємності. Ухвала про допуск виконання іноземного арбітражного рішення, однак, завжди має бути обґрунтованою.

У визнанні чи виконанні іноземного арбітражного рішення буде відмовлено, якщо: а) арбітражне рішення не узгоджується з правом держави, в якій воно було видане, набуло законної сили чи підлягає виконанню, б) арбітражне рішення містить недолік, зазначений у ст. 31, в) арбітражне рішення суперечить публічному порядку.

Для визнання іноземного арбітражного рішення не потрібно приймати спеціального рішення. Іноземне арбітражне рішення визнається тим, що його беруть до уваги при дотриманні умов [1, 3109].

Отже, як бачимо, суттєвих і принципових відмінностей законодавство обох країн не містить.

Єдине, що має місце бути, це лише певні розбіжності у підході до побудови структури нормативних актів і взаємозалежність кожного з них з окремими нормативними актами країн. Наприклад, у процесі дослідження було виявлено залежність Закону Чеської Республіки “Про арбітражний процес у міжнародних торговельних відносинах та про виконання арбітражних рішень” від Цивільного процесуального кодексу Чеської Республіки. Звичайно, що це стосується випадків, коли відсутня пряма вказівка на застосування того чи іншого права, обраного сторонами при арбітражному провадженні. Закон України “Про міжнародний комерційний арбітраж” говорить у такому випадку, що в разі відсутності будь-якої вказівки сторін, третейський суд застосовує право, визначене згідно з колізійними нормами, які він вважає застосовними.

Література

1. *Belohlavek Alexander J.* Arbitration Law and Practice in the Czech Republic (with Regard to the Arbitration Law in Slovakia). — Prague, 2009, First edition.
2. Закон Чеської Республіки “Про арбітражний процес та виконання арбітражних рішень” № 216/1994.
3. Закон України “Про міжнародний комерційний арбітраж” від 24 лютого 1994 р. № 4002-XII.
4. Модельний закон UNCITRAL “Про міжнародний комерційний арбітраж” від 21 червня 1985 р., затверджений Резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 11 грудня 1985 р. № 40/72, у новій редакції затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 2006 р. № 61/33.

Порівнюючи законодавства України та Чеської Республіки у сфері правового забезпечення регулювання процесуального розгляду та вирішення міжнародних спорів в умовах сьогодення, можна відзначити їх недосконалий характер, що вимагає ґрунтовного дослідження та вивчення, особливо в контексті їх адаптації до нормативних положень, норм міжнародного законодавства.

Сравнивая законодательства Украины и Чешской Республики в сфере правового обеспечения регулирования процессуального рассмотрения и решения международных споров в условиях настоящего времени, можно отметить их несовершенный характер, что требует тщательного исследования, а также изучения, особенно в контексте их адаптации к нормативным положениям, нормам международного законодательства.

In comparison, legislation of Ukraine and Czech republic in the sphere of the legal providing of adjusting of judicial consideration and decision of international disputes in the conditions of the present, has imperfect character and requires research and study, especially in the context of adaptation of him to normative positions, norms of international legislation.

Надійшла 15 листопада 2010 р.